

Наватвор як сродак стварэння камічнага эфекту ў паэзіі

Рыгора Барадуліна

Рыгор Барадулін лічыцца “каралём метафары”, але ў беларускую літаратуру ён увайшоў яшчэ і як аўтар шматлікіх наватвораў: “Лечыць найлепей / *Імглатэрапія* – / Вочы прывабней гараць у імгле” [2, с. 104]; “Хай вось толькі прыйдзе Ясь – / Буду *недачэпаю!*” [2, с. 127]; “І дню, і змярканню, і ночы / На небе, на моры, на сушы / Патрэбны *ўсёбачныя* вочы, / Патрэбны *ўсёбачныя* вушы” [2, с. 195]. Наватвор – новае слова, якое было прыдуманна аўтарам у пэўных мастацкіх мэтах. Янка Купала, напрыклад, наследаваў традыцыю вуснай народнай творчасці. “Ён уводзіў у паэтычную мову рэдкія, у тым ліку і дыялектныя словы і ствараў новыя (*скурганіць, нязгледны, крыліца, вечнабыт, праяснасьць, мазольнік, чебазор, харашыць, прагледзіста, чужынішчына, прасветач*)” [3, с. 109]. Фальклорная спадчына і наватворы дапамагалі Купалу раскрыцца як яркаму самабытнаму паэту-рамантыку.

Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы Р. Барадуліна выяўляць яго як таленавітага паэта-сатырыка. З дапамогай іх аўтар падкрэслівае людскія хібы і падывае актуальныя праблемы жыцця. Паэт стварае цэлую сістэму наватвораў, якія ўзнікаюць разам са з’яўленнем новых грамадскіх заган. Р. Барадулін дае ім трапныя назвы: *кравуны і краллі, беруны і браллі, падбрэхічы, падшэфкі, несуня і нясухі*. Калі ў яўрэйскага народа традыцыйна дзеці прымалі ў спадчыну прафесію бацькоў, то для беларусаў лепшай працай была тая, адкуль больш можна вынесці, што і высмейвае паэт-сатырык: “І праносіць / Покуль носіць / *Дрэмнавокасць несунюў, / Нянчыць, быццам пестунюў. Аславуха спалі – / Досыць! Прачынацца час ад сноў!*” [1, с. 62] У іншых вершах Р. Барадулін называе такіх людзей *цягачамі* або *валакушамі*.

Паэт іранізуе над тымі, хто вельмі захапіўся навукова-тэхнічным прагрэсам. Некаторыя “навукова-тэхнічныя” неалагізмы, абрэвіятуры аўтар высмейвае, прыдумвае свае словы, якія вельмі падобныя да тэрмінаў. Такім чынам індывідуальна-аўтарскія знаходкі становяцца пародыяй на неалагізмы: *бервенізацыя, пасандзеніца, паджэньшэніца, тэлестравы, літдзяльба, тэлерадыёпадка* і інш. Папулярнымі становяцца словы з прыстаўкай *анты-*, і Р. Барадулін на гэта таксама адгукаецца вершаванымі радкамі: “Прышла да антыквара / З вяселля *антыпара*: / – Калі ўжо антыквар ты, / Прадай нам *антыкварты*... / Пайшлі. / Жахнуўся антыквар – / Прапаў ягоны *антытвар!*” [2, с. 82]; “Зязюлі хацелася надта / Наседзець самой *антыяйкі*, / Каб вывесці *антыярнатых* / Для *антыбайкі*...” [2, с. 93]. Р. Барадулін нават стварае

новы жанр – антыбайкі, у якіх ёсць і свае *байкаспажыўцы* і *байкары*, што іх распавядаюць. Паэт умее іранізаваць і з сябе, бо, безумоўна, з’яўляецца адным з такіх байкароў. Іронія – гэта неабходны кампанент камічнага эфекту. У многіх вершах аўтар іранічна выказваецца пра літаратурны працэс, кпіць са сваіх калег, марыць арганізаваць *літкарыду*: “Накрасаны адсвечаным пяром / Свой *груканіс* / У *хмаравецтва* / Прыпёр пачатковец-гром” [2, с. 138]; “Эпапеіст спіць спакойна ўначы, / А ўдзень, як мярэжы, / Цягне раманы. / Яго расшукоўваюць чытачы, / Каб расквітацца / За час змарнаваны” [2, с. 138].

Паэт у сатырычных творах закранае самыя розныя бакі жыцця – ад няўдалых дасягненняў НТР да побытавых з’яў. Так, камічна выстаўляе мужыкоў, якія бавяць час у *вінарнях* і *кумірнях*, смяецца з народнага прастамоўя, калі ўжывае ў тэкстах такія формы слоў, як *сыць*, *заеж*, *жвеш*, *тварба*. “Бяры ў ахапку папку – й прэч. / Старацца будзь *дабёр*. / Бабру таксама не пярэч, / Каб сам на шапку пёр!” [2, с. 18]. Існуюць і арыгінальныя інтэртэкстуальныя спалучэнні народнай мудрасці і набыткаў сучаснасці: “*Бюракран*, не як баран / На вароты, на заяву / *Пазірае*” [2, с. 18]. На такія сугуччы багата паэзія Р. Барадуліна: *варыва* – *верыва*, *гульня* – *гальня*, *аберуч* – *аднаруч*, *менестрэлі* – *міні-стрэлы* і інш.

Новыя памяншальна-ласкальныя формы слоў засяроджваюць увагу, робяць аўтарскі акцэнт на пэўных з’явах, надаюць ім камізм: “Адаму даў адну спакусу, / *Адамянят* раз’ела сло” [2, с. 10]; “Пазелянелі / Ікры ў коніка, / Пакуль скакаў / *Ля мікрафона*” [2, с. 56]; “Прывёзшы з Азіі *паласік*, / Хадзі паважна, / Быццам класік” [2, с. 156].

Часта наватворы выконваюць функцыі іншых тропай. Так, наватвор *каршэняцца* параўноўвае сварку маладой сям’і з каршунамі, якія сцапіліся ў бойцы: “Маладая з малады / З маладым / *Зноў каршэняцца*, / Значыць / Сварка йдзе на ўдым, – / Чэрці жэняцца!” [1, с. 63]. Р. Барадулін з’яўляецца сапраўдным майстрам пераносіць уласцівасць аднаго прадмета на іншы, таму яго метафары вядомыя любому аматару беларускай паэзіі, але і ў наватворах ён карыстаецца гэтым геніяльным уменнем: “*Цыбатацць* шыі, як жырафы” [2, с. 11]. Звычайна *цыбатым* завуць даўганогага чалавека: “Цыбаты, -ая, -ае. 1. Высокі хударлявы. *Цыбаты хлопец*. 2. Пра тонкія і доўгія ногі. *Дзяцюк заскакаў на сваіх цыбатых нагах* // наз. Цыбатасць, -і, ж.” [4, с. 733]. Ужыванне разам на першы погляд неспалучальных слоў – характэрная рыса метафарызыцыі, якой карыстаецца Р. Барадулін і ў наватворчасці. Наватворамі могуць выступаць цэлыя фразы: “*Мяне гэта ўсё не чырыкае*” [2, с. 42]; “*З летаархіўнае ракі*” [2, с. 169].

Некаторыя з наватвораў пацягнулі за сабой ўзнікненне новых: “*А звярынцанасельнікі* / Пра страсці людскія не ведаюць, / З дакорам стамлёным

глядзяць / На зьярынцанаведвальнікаў” [2, с. 58]. Р. Барадулін часта стварае неалагізмы шляхам спалучэння розных слоў: *саманепераўзыхадзеная, мройнавокія, працвярэзнік, хмарадактарша, паклёпкантора* і інш. Так наватвор становіцца цудоўным сродкам не толькі стварэння камічнага эфекту, а часам і з’едлівага сарказму: “Засядаць – актывіст, / Вопытны *крэслацёр*, / Ён на сцэне – / Статыст, / На трыбуне – / Акцёр” [2, с. 155].

Талент сатырыка асабліва яскрава выявіўся ў такіх зборніках Р. Барадуліна, як “Мудрэц са ступаю” (1988), “Дуліна ад Барадуліна” (2004). Напрыклад, у зборніку “Мудрэц са ступаю” намі было знойдзена звыш 90 наватвораў, якія дапамаглі стварыць камічныя сітуацыі ў вершах.

– Ну як, сатырык-афарыст,

Надоўга клёку хопіць?

– Ды я зусім не гумарыст, –

Апраўдваецца хлопец. –

Я – лірык,

Так сказаць, у дым

– Якраз і смехата ўся, –

Не сунімаўся друг, –

У тым,

Што ты за вершы ўзяўся! [2, с. 130]

У кожным зборніку Р. Барадулін паўстае ў новай іпастасі. То ён мудрагелісты паэт-філосаф, які ўздымае вечныя праблемы быцця (“Маўчанне перуна”, 1986; “Мілаэрнасць плахі”, 1992), то паэт-хрысціянін, што разважае над рэлігійнымі пытаннямі (“Ксты”, 2005; “Аніма”, 2011). Аўтарская свядомасць Р. Барадуліна знаходзіць адлюстраванне ў розных паэтычных формах, з дапамогай разнастайных сродкаў мастацкай выразнасці. У прааналізаваных вершах неалагізмы з’явіліся адным са спосабаў рэпрэзентацыі Р. Барадуліна-сатырыка і эфектыўным сродкам стварэння камічнага эфекту.

Літаратура

1. Барадулін, Р. Вершы / Р. Барадулін // Роднае слова. – Мінск, 1998. – № 2. – С. 60–62

2. Барадулін, Р. Мудрэц са ступаю: радкі ў гуморы і наравістая паэма / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 271 с.

3. Рагойша, В. Паэтычны слоўнік / В.П. Рагойша. – Мінск : Бел. навука, 2004. – 576 с.

4. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы ; пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн., 2002. – 784 с.